

ČESKOSLOVENSKÉ TANKOVÉ SÍLY 1945–1992

VLADIMÍR FRANCEV

ČESKOSLOVENSKÉ
TANKOVÉ SÍLY
1945–1992

ČESKOSLOVENSKÉ TANKOVÉ SÍLY 1945–1992

Vladimír Francev

GRADA PUBLISHING

*Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy
Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována
a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.
Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.*

Vladimír Francev

Československé tankové síly 1945–1992

Vydala Grada Publishing, a.s.,
U Průhonu 22, Praha 7
obchod@grada.cz, www.grada.cz,
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
jako svou 4900. publikaci

Odpovědná redaktorka Danuše Martinová

Sazba Qpoint

Fotografie: Vladimír Francev, archiv autora, fotoarchiv Vojenský ústřední archiv/Vojenský historický archiv
Praha (VÚA/VHA), Jiří Frýba (J. F.)

Fotografie na obálce Vladimír Francev

Počet stran 232

Vytiskla Tiskárna PROTISK, s.r.o., České Budějovice

© Grada Publishing, a.s., 2012

Cover Design © Qpoint, 2012

*Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami
nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.*

ISBN 978-80-247-4029-4 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-8149-5 (elektronická verze ve formátu PDF)

ISBN 978-80-247-8150-1 (elektronická verze ve formátu EPUB)

ISBN 978-80-247-8151-8 (elektronická verze formátu MOBI)

OBSAH

Úvod	7
1 Zdroje pro vybudování poválečného československého tankového vojska	9
2/I Vznik tankového vojska a jeho organizační vývoj 1945–1950	17
2/II Skromné začátky – technická výstavba tankového vojska 1945–1950	31
2/III Dozvuky předválečných československých obchodů s tanky 1946–1950	47
3/I Sovětský svaz, náš vzor – organizační vývoj tankových sil od ledna 1951 do září 1958	51
3/II Velké tankové trápení – výroba v letech 1951–1958	65
3/III Československý vývoj obrněných vozidel se rozjíždí, léta 1951–1958	73
3/IV Staré i nové směry vývozu československých obrněných vozidel v letech 1952–1957	81
4/I Nejlepší obranou je útok; nová strategie a organizace ČSLA v letech 1958–1968	87
4/II Československé nápady vylepšují sovětské vzory; vývoj obrněné techniky v 60. letech	99
4/III Výroba a dovoz obrněných vozidel v letech 1959–1970	111
4/IV Vývoz československých obrněných vozidel nabírá obrátky, 60. léta	125
5/I Tankové a motostřelecké divize, hlavní síla ČSLA v letech 1969–1989	133
5/II 70. a 80. léta, Československo pancéřovým arzenálem Varšavské smlouvy	143
5/III Tučné dvacetiletí, vývoz československých obrněných vozidel v 70. a 80. letech	153
6 Tři roky zásadních změn; konec tankových sil i Československa v letech 1990–1992	165
Závěr	173
Poděkování	175
Příloha A	
Historie tankových svazků a útvarů československé armády 1945–1992	177
Příloha B	
Katalog hlavních typů obrněných vozidel československé armády 1945–1992	181
Použité prameny a literatura	230

Zkratky použité v textu:

A	armáda	tp	tankový pluk
AZ	Automobilové závody	tppp	tankový pluk přímé podpory
AZKG	Automobilové závody K. Gottwalda	tpr	tankový prapor
AZ-1	Autozbrojovka č. 1	TS	Tankový sbor
BVP	bojové vozidlo pěchoty	ts	(1.) tankový sbor
ČSOB	Československá samostatná obrněná brigáda	TS Martin	Turčianské strojárne M.
ČSLA	Československá lidová armáda	tsdp	tankosamohybný dělostřelecký pluk
čstb	1. československá samostatná tanková brigáda	tsp	tankosamohybný pluk
FSC	Fabrika samochodow cieziarowych	TTS	Tanková technická správa
go	generální oprava	ttsp	těžký tankosamohybný pluk
HTS	Hlavní technická správa	TU	Tankové učiliště
mb	mechanizovaná brigáda	TVP	tank všeobecného použití
md	mechanizovaná divize	tz	tanková základna
MNO	Ministerstvo národní obrany	UV KSČ	Ústřední výbor (KSČ)
motd	motorizovaná divize	VD	Velitelství dělostřelectva
mp	mechanizovaný pluk	VHJ	Výrobně hospodářská jednotka
msd	motostřelecká divize	VO	Vojenská oblast
msp	motostřelecký pluk	VOZ	Vojenský opravárenský závod
MZO	Ministerstvo zahraničního obchodu	VS	Varšavská smlouva
NDR	Německá demokratická republika	VT	vyprošťovací tank
OA	obrněný automobil	VTMV	Velitelství tankového a mechanizovaného vojska
OT	obrněný transportér	VTÚ	Vojenský technický ústav
pd	pěší divize	VTV	Velitelství tankového vojska
POV	Prapor obrněných vlaků	VVO	Východní vojenský okruh
PPS	Podpoljanské strojárne	VVTP	Vojenskovýzkumný tankový polygon
PS	Pohraniční stráž	VZS	Výzkumné zkušební středisko
rd	rychlá divize	VŽKG	Vítkovické železářny K. Gottwalda
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci	VŽV	Velitelství ženijního vojska
sd	střelecká divize	ZHN	zbraně hromadného ničení
SFRJ	Socialistická federativní republika Jugoslávie	ZJVS	Závody J. V. Stalina
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik	ZKJV	Závody K. J. Vorušilova
SVO	Střední vojenský okruh	ZTR	Záložní tanková rota
TAS	Tanková a automobilní správa	ZTS	Závody těžkého strojárstva
tb	tanková brigáda	ZVIL	Závody V. I. Lenina
td	tanková divize	ZVO	Západní vojenský okruh
TKOV	těžký kolejový obrněný vůz		
TOZ	Tankový opravárenský závod		

ÚVOD

Je hluboká noc a operační důstojník na velitelství 1. tankové divize ve Slaném přijímá od nadřízených složek rozkaz k vyhlášení bojového poplachu. Během minuty drnčí zvonky telefonů dozorcích u tankistů ve Strašicích, Rakovníku a Žatci, u motostřelců v Lounech i u dělostřelců v Terezíně. Tisíce rozespalých mužů seskakují se svých kavalců, chvatně se oblékají, z beden a stojanů berou své osobní zbraně a běží ke garážím. Motory stovek tanků, bojových vozidel pěchoty a obrněných transportérů zaburácí. Do 45 minut musí všechny útvary divize opustit kasárna a během tří hodin od vyhlášení poplachu dosáhnout určených prostorů soustředění v západních Čechách.

Mezitím vybraní postarší záložníci, vyburcovaní okresními vojenskými správami, obíhají byty svých mladších kolegů, kteří mají doplnit počty vojska v poli tak, aby divize mohla v plné síle do dvanácti hodin od prvního signálu vyrazit vpřed na západ k německé hranici. Nejen 1. tanková divize, ale také 9. tanková a tři motostřelecké divize udržovaly po desetiletí tuto bojovou pohotovost nejvyššího stupně k provedení bleskového úderu. Tato ocelová pěst prvního sledu Československé lidové armády, následována neméně silnou druhou vlnou, měla rozdrtit vše, co by jí stálo v cestě napříč Německem a Francií.

Kdo ze statisíců českých a slovenských mužů, kteří prošli základní vojenskou službou v průběhu řady let, by si nepamatoval tento úporně nacvičovaný a hluboce nenáviděný scénář? Přitom žádný z nich netušil, jakou roli jim stratégové v Moskvě chystali ve smrtelné hře, která by tímto jejich útokem začala. Proč armáda socialistického Československa vytvořila a udržovala v bojeschopném stavu arzenál téměř 5000 tanků a 6000 dalších obrněných vozidel? Jak se stalo, že se celé národní hospodářství muselo podřítit tomu, aby v hlubokém míru vychrlily továrny ročně více než 800 tanků, přičemž většina z nich byla určena cizím armádám?

Tyto otázky, dnes již zdánlivě zaznívající z hloubi československé historie, vyžadují odpovědi. Vždyť do pozice tankové velmoci byla naše země vmanévrována za vynaložení obrovských finančních prostředků a s nasazením desetitisíců lidí. Tohoto programu se účastnily stovky podniků, českoslovenští vývojoví pracovníci dosáhli v oboru obrněných vozidel pozoruhodných úspěchů a obchod s touto ceněnou komoditou jen kvetl. Konec 80. let však přinesl náhlý politický i hospodářský zvrat a tankový boom v Československu přirozenou cestou náhle skončil. Podepsané mezinárodní odzbrojovací smlouvy i změna obranné strategie přinesly rychlou redukci stavu obrněných vozidel a v tomto překotném procesu došlo na konci roku 1992 k zániku Československa a tím i jeho armády, kterou si rozdělily nástupnické republiky – Česká a Slovenská.

Hlavní zdroj obrněných vozidel v roce 1945 – kolony tanků Československé samostatné obrněné brigády

Stihače ST-I na přehlídce v roce 1948

1

ZDROJE PRO VYBUDOVÁNÍ POVÁLEČNÉHO ČESKOSLOVENSKÉHO TANKOVÉHO VOJSKA

V květnu 1945 po osvobození Československa, po šesti letech nacistické okupace, rozbití státní struktury a devastace v důsledku druhé světové války, nastal čas opět vybudovat ozbrojené síly. Předválečná československá armáda, stejně jako armády v okolních nově vznikajících státech, se mohla opřít o zkušenosti svých vojáků v bojích první světové války s používáním obrněných vozidel. Proto s nimi počítala ve své sestavě od samého počátku, navíc díky vyspělému průmyslovému zázemí i s tím, že je bude získávat z domácích zdrojů.

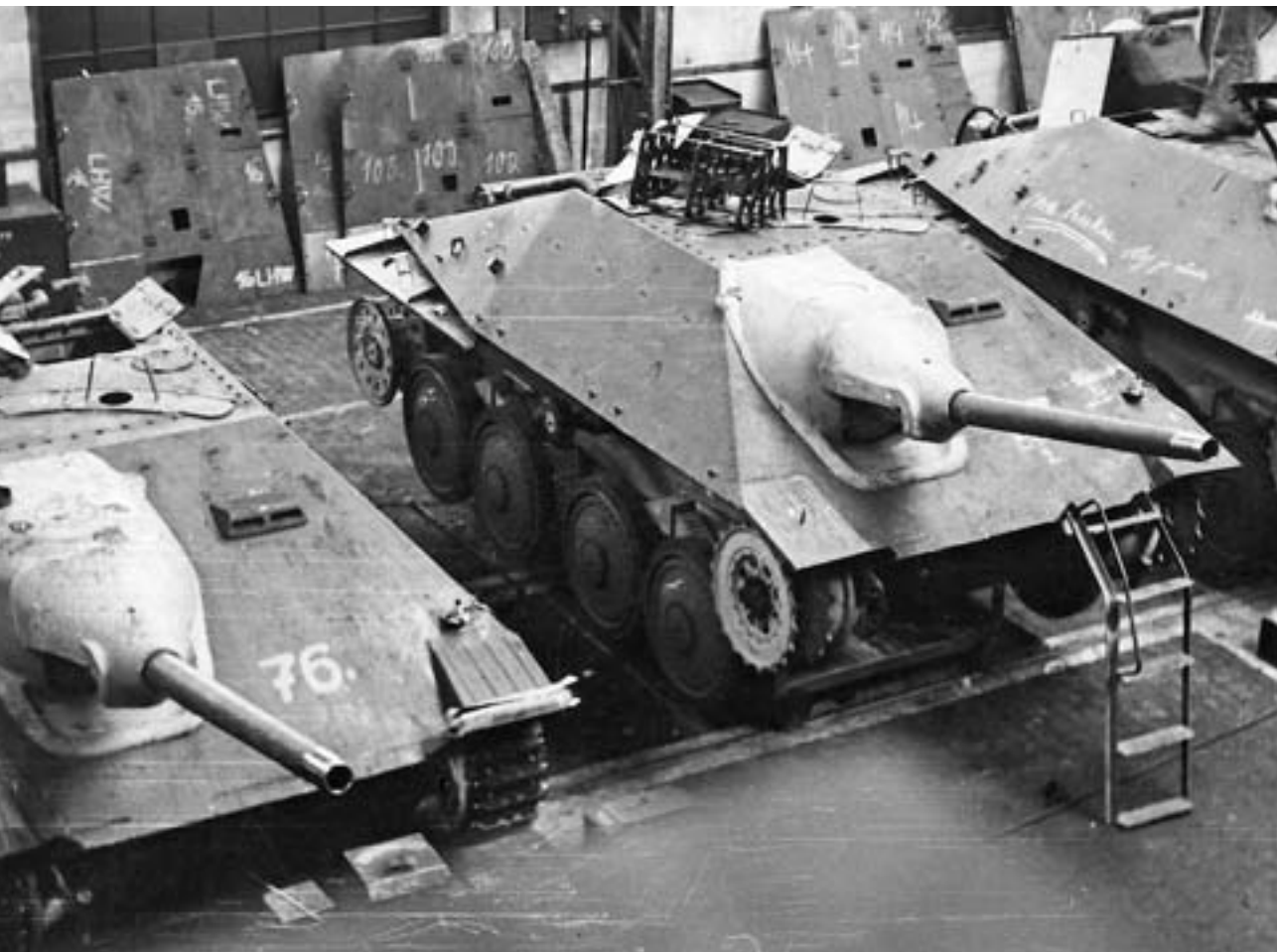
Standardní tank předválečné československé armády LT vz. 35 (Škoda Š-II-a)

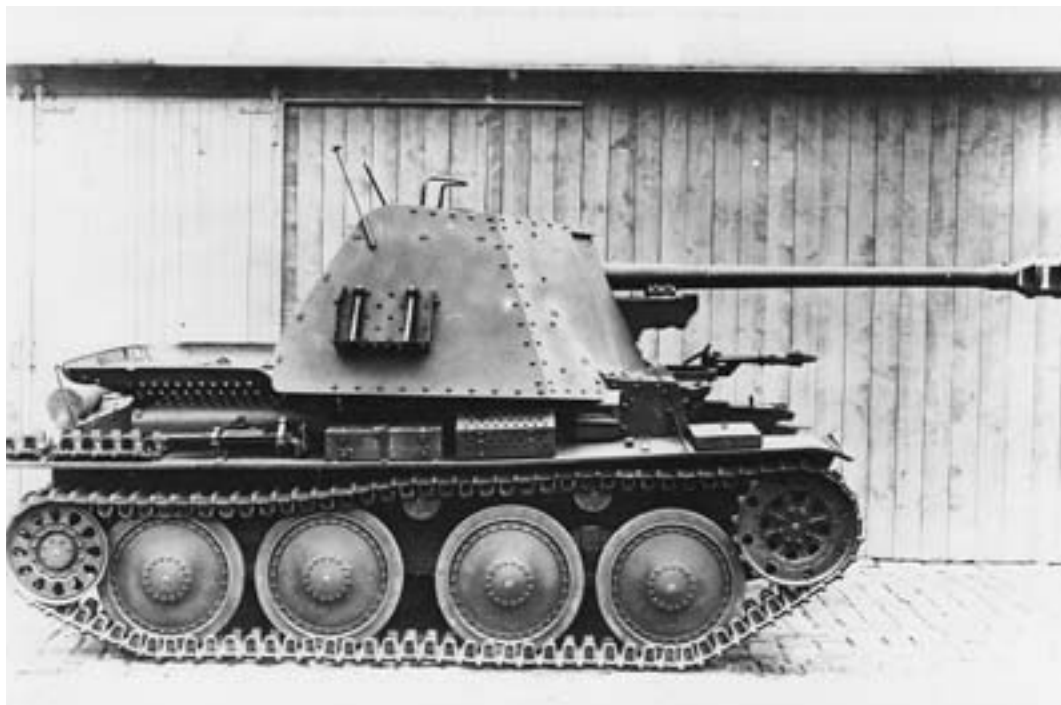
Dne 7. července 1922 vznikl Prapor útočné vozby, kterýmžto pojmem se označovala v předválečném Československu veškerá obrněná vozidla. Prapor sestavený ze 6 obrněných vlaků, 14 obrněných automobilů a jediného tanku, roztroušených po různých posádkách, měl své velitelství východně od Prahy v Milovicích, kde byl po jejich soustředění vytvořen pevný organizační základ tohoto druhu vojska v rámci československé armády. Přestože se útočná vozba v průběhu 30. let rozrostla na čtyři pluky se stovkami obrněných vozidel, nikdy nezískala statut samostatné zbraně a počítalo se s ní jen jako s podpůrným prostředkem pěchoty či jezdeckta.

V březnu 1939, kdy v důsledku německé okupace Čech a Moravy a následného odtržení Slovenska zanikla československá armáda, čítala její útočná vozba na 350 tanků, 70 tančičků a stejný počet obrněných automobilů, vesměs domácí konstrukce a výroby. V té době zaujímal Československo v oboru vývoje a produkce tanků v celosvětovém měřítku poměrně významnou pozici, neboť nejenže plně pokrývalo svoji domácí potřebu, ale úspěšně konkurovalo světovým zbrojním velmocím v jejich vývozu. Za pouhé čtyři poslední roky meziválečné existence proniklo se svými tanky a tančičky do armád Rumunska, Jugoslávie, Íránu, Švédska, Švýcarska a Peru, což zde mělo, jak ještě dále uvidíme, své pokračování i v poválečném období.

Německá okupace a vypuknutí druhé světové války přinesly v průběhu následujících šesti let nebyvalý rozmach zbrojní výroby v Protektorátu Čechy a Morava i na Slovensku v poboč-

Montážní hala ČKD (BMM) v Praze s prvními vyrobenými Hetzery v roce 1944

Předchůdce Hetzeru, stíhač tanků Marder III s kanonem 7,5 cm PaK40

kách protektorátních koncernů, pochopitelně plně v německé režii. Předváleční finální výrobci obrněných vozidel, Škodovy závody v Plzni a Českomoravská-Kolben-Daněk (ČKD), za války Böhmisches-Mährische Maschinenfabrik (BMM) v Praze, svoje postavení nejenže neztratily, ale dokonce se staly významnými dodavateli této techniky pro armády Německa a jeho vazalů.

Týkalo se to zejména ČKD, které vyrábělo velice povedený lehký tank Praga TNH-P, zavedený československou armádou jako LT vz. 38 a objednaný ve 150 kusech, ale už pro německé ozbrojené síly pod označením Pz Kpfw 38 (t). V polovině roku 1942, kdy byla jeho výzbroj oproti novým tankům protivníka již nedostatečující, jej na výrobních linkách vystřídal stíhač tanků Marder III a samohybná děla Grille, navazující na jeho konstrukci. Na jaře 1944 se pak zde rozjel rozsáhlý program Jagdpanzer 38 (t), produkující až do konce války tankové stíhače Hetzer, stále těžící z firemního konstrukčního základu použitého poprvé v roce 1935. Celkem se tato nadčasová konstrukce realizovala v letech 1939–1945 v počtu 5716 kusů obrněnců všech verzí, což významně přispělo k vyzbrojení německé armády.

Škodovy závody dostaly na počátku okupace od svých německých nadřízených jako hlavní úkol vyrábět děla a odpovídající munici. Tanková produkce tady byla s výjimkou deseti lehkých tanků dodaných Bulharsku zastavena. Plzeňské oddělení speciálních vozidel se stalo na pět let pouze opravnou pro škodovacké lehké tanky LT vz. 35, sloužící v německé armádě jako Pz Kpfw 35 (t), a pro nejstarší německý typ Pz Kpfw I. Svůj střední tank T-21 však Škodovka uplatnila v Maďarsku, kde se vyráběl licenčně jako Turán, v počtu 424 kusů.

Slovenští tankisté při výcviku se svými nejrozšířenějšími tanky LT-38

Do roku 1944 v Plzni běžela linka na výrobu šasí s kolopásovými podvozky obrněných transportérů HKL 6p. A konečně od srpna 1944 začaly z Plzně vyjíždět opět kompletní obrněná vozidla, tentokrát tankové stíhače Hetzer, vyráběné v licenci pražského konkurenta. Byly jich zde objednaný tisíce, ale do konce války se podařilo vyexpedovat pouze 766 kusů. Oba závody tak v důsledku válečné výroby značně zvýšily svoji kapacitu a modernizovaly technologické postupy, avšak Spojenci je v samém závěru války silně rozbombardovali. Poválečné Československo proto mělo svoji tradiční tankovou výrobní základnu ve značně poničeném stavu, nicméně dokázalo ji brzy uvést znovu do provozu a využít pro opravy a nové dodávky obrněných vozidel.

Dalším specializovaným závodem byla již před válkou vojenská továrna v Přelouči, sloužící pro opravárenské účely československé armády pod názvem Autozbrojovka č. 1. Ani tu nenechali Němci za války zahálet a rozšířili ji na opravnu tanků a samohybných děl širokého spektra typů, takže získala v tomto oboru značné zkušenosti. Přeloučskou opravnu konec války zastihl nepoškozenou v plném provozu, takže se mohla ihned zapojit do práce ve prospěch původního majitele.

Tato výrobní a opravárenská základna, samozřejmě s napojením na další stovky podniků nejrůznějšího zaměření, představovala pro velení nové československé armády jistotu, že budou plánované počty obrněné techniky naplněny. S vývojem a dodávkami domácích obrněných vozidel se počítalo od samého počátku, ovšem až v perspektivě několika následujících let. Bez-

prostředně po válce vznikající tankové vojsko se budovalo na základě materiálu dovezeného zahraničními československými jednotkami, jen v malé míře doplněném ukořistěnými obrněnci, téměř výlučně protektorátní výroby.

K využití německého materiálu, rozpracovaného v obrovských sériích u výrobců, ale hlavně zanechaného v různém stavu po celém území republiky wehrmachtem v tisícových počtech, se československé velení stavělo zprvu odmítavě. Toto stanovisko se však brzy změnilo, když se nenaplnila očekávání rychlých dodávek tanků ze Sovětského svazu, a tak v letech 1946–1950 tyto zdroje poskytly na 500 bojových obrněných vozidel a téměř 1000 obrněných transportérů.

Jako předzvěst zařazení materiálů tohoto původu lze považovat ustavení první domácí jednotky obnovené útočné vozby 5. května 1945 v průběhu Pražského povstání. Pod velením několika předválečných důstojníků „útočňáků“, jak si tehdy říkali, se podařilo shromáždit různorodou skupinu obrněnců z pražských továren, nádraží i kořistní a nasadit ji do bojů. Po jejich skončení tato povstalecká jednotka pokračovala v zajišťování německých obrněných vozidel v Praze a okolí, čímž bylo získáno několik desítek tankových stíhačů, samohybných děl, lehkých tanků a kolopásových transportérů. Ty pak po vytrídění posloužily k základnímu vybavení dvou nově postavených tankových brigád.

Druhým domácím zdrojem pro tvorbu poválečných tankových sil československé armády se stala útočná vozba zaniklé Slovenské republiky. Zde se však fakticky jednalo pouze o přínos personální, neboť její materiál s výjimkou pěti tanků LT-38, které přežily válku jako četa ochrany prezidenta v jeho sídle v Bratislavě, byl v průběhu Slovenského národního povstání ztracen. Pikantní je, že se Slovensko po svém odtržení 14. března 1939 ocitlo v postavení satelita Německa a jeho armáda se aktivně účastnila tažení nacistů do Polska a Sovětského svazu. Teprve v létě 1944 část slovenské armády v domácím zázemí zorganizovala povstání a deklarovala se jako součást armády československé. Prakticky všichni příslušníci její elitní součásti – Pluku útočné vozby – se do povstání zapojili a tak se rehabilitovali. Každopádně tito ostřílení tankisté znamenali pro vznikající nové československé tankové vojsko nezanedbatelný přínos.

Bezprostředně po skončení války se však hlavním zdrojem pro tuto složku armády staly zahraniční jednotky československé armády, které se v průběhu války zformovaly v Sovětském svazu a Anglii. V obou případech se jednalo o tankové útvary na stupni brigády, organizované podle tabulek hostitelských armád, což znamenalo, že měly velmi rozdílnou materiální a personální naplněnost. V době, kdy dorazily do svých prostorů soustředění na území Československa, byly čerstvě doplněny prakticky na tabulkové stavy a jako všestranně vybavené a vycvičené útvary vytvořily základ organizace tankového vojska.

V rámci 1. československé samostatné brigády v SSSR se vytvořila první tanková jednotka – prapor – dne 26. července 1943 a v jejích třech rotách po doplnění bylo po deseti lehkých tankích T-70M, středních T-34/76 a obrněných automobilech BA-64B. Tankový prapor se účastnil od 5. listopadu bojů o ukrajinské hlavní město Kijev a své první frontové nasazení skončil až v březnu 1944, kdy v jeho stavu zůstaly pouze dva tanky T-34/76 se slavnými jmény LIDICE a ŽIŽKA, jakož i pět obrněných aut.

Po personálním doplnění byl k 1. dubnu 1944 povýšen na 1. československý tankový pluk a přesně po čtyřech měsících na 1. československou samostatnou tankovou brigádu (1. čstb). Její tabulkový stav měl činit 65 tanků, ale ve skutečnosti vstupovala 8. září do těžkých bojů na

Dukle vyzbrojena dvěma T-70M, čtyřmi T-34/76, třemi T-34/85 a jedním samohybným dělem SU-85. Až do února 1945 bojovala brigáda v hornatém terénu polsko-slovenského pomezí za velkých ztrát, tankovým materiálem doplňována jen sporadicky.

Po stažení z fronty se konečně dočkala nových tanků a dostatečně personálně obsazena téměř 1500 vojáky a vyzbrojena 69 tanky zahájila 10. března 1945 z polského území útok na Ostravu. Tuhé boje trvaly až do 5. května a 1. čtb v nich ztratila mnoho svých příslušníků a přišla také o valnou většinu svého pancéřového materiálu, neboť nebyla doplňována. Prakticky bez oddechu její zbylé tanky vyrazily 7. května na pomoc povstalcům v Praze a tři z nich skončily svoji bojovou cestu 10. května 1945 ráno symbolicky před Pražským hradem. Ze stavu brigády zbylo po válce pouze 15 tanků: jeden lehký T-70M a 14 středních – čtyři T-34/76 a deset

T-34/85 při přehlídce 1. československé samostatné tankové brigády v květnu 1945

T-34/85, ovšem již 17. května dostala dalších 42 tanků T-34/85. Jednotka disponovala také šesti obrněnými automobily BA-64B, přidělenými velitelským četám, a dále třemi britskými obrněnými transportéry Universal Carrier u průzkumné čety. Dalších 55 kusů BA-64B a asi desítku Carrierů, které přijely s ostatními jednotkami 1. československého armádního sboru z východu, prakticky bojově nasazeny nebyly.

Zvláštním doplňkem se stalo osm těžkých tanků IS-2, které 1. československé tankové brigádě věnovala sovětská 42. gardová brigáda těžkých tanků, působící s ní ve stejném prostoru. S nimi se 1. čstb předvedla poprvé 17. května při přehlídce v centru Prahy, ale do konce roku se jejich stav zredukoval na pouhých pět kusů z důvodu nemožnosti technicky je udržet v provozu. Těžké tanky tak zůstaly i v budoucnosti v československé armádě okrajovou kategorií.

Dne 18. května 1945 začaly překračovat západní hranice Československé republiky dlouhé kolony vozidel nejpočetnější tankové jednotky, která se měla stát základem pro pozdější tankové vojsko. Jednalo se o Československou samostatnou obrněnou brigádu z Velké Británie, která 12. května 1945 zahájila přesun z oblasti svého nasazení u Dunkerque na francouzském pobřeží. Se svými 6000 muži, 271 tanky, 51 obrněnými auty a 205 obrněnými transportéry to byla impozantní síla, která se předvedla Pražanům kompletně 30. května 1945 při přehlídkovém průjezdu středem města.

Počátky této vlastně jediné bojové pozemní československé jednotky na západní frontě je možno najít již po evakuaci zbytků pěší divize, která se vytvořila z Čechů a Slováků ve Francii,

Tank Challenger ze stavu Československé samostatné obrněné brigády při květnové přehlídce v Praze

do Anglie v roce 1940 po rozpadu fronty. Ti zde v srpnu na základě rozhodnutí exilové československé vlády a svolení britských vojenských orgánů dali základ k vybudování samostatné brigády o dvou pěších praporech, nasazené na východním pobřeží v obranných pozicích proti případné německé invazi. Když byl v roce 1943 stažen do Anglie i 200. lehký protiletadlový pluk, který se vytvořil v Africe a bojoval u Tobruku, bylo rozhodnuto přeformovat československé pozemní síly na obrněnou brigádu s cílem využít ji po otevření západní fronty v Evropě na pevnině.

Tak ke dni 1. září 1943 vznikla Československá samostatná obrněná brigáda (ČSOB), jejíž hlavní údernou silou se měly stát střední, tzv. křižníkové tanky (podle britské kategorizace). V její výzbroji se nejprve objevily – jako výcvikové – tanky typu Crusader, které od února 1944 doplňovaly mohutnější tanky Cromwell. Po důkladném výcviku osádek byla v souvislosti s vyložením Spojenců v Normandii vyhlášena pro brigádu mobilizace, což znamenalo její doplnění personálem a materiálem na válečné počty. Po téměř dvou měsících, kdy její výcvikové tanky až na 12 nejméně opotřebovaných Cromwellů vyměnili za nové bojové stejného typu a doplnili stavy ostatních obrněných vozidel, začalo konečně 30. srpna 1944 její nalodování a v průběhu následujícího týdne se ocitla v Normandii.

Na pevnině byla doplněna dalším materiálem a po řadě stmelovacích cvičení 8. října 1944 převzala od Britů svůj úsek fronty na perimetru kolem obklíčeného severofrancouzského přístavu Dunkerque. Tím začalo její bojové nasazení, poněkud netypické pro mobilní tankovou jednotku, neboť zaminovaný a částečně zaplavený terén kolem obléhaného přístavu prakticky anuloval její výhodu pohyblivosti. Ke slovu tak přišla pouze palebná síla tankových děl z pevných pozic za minimálního manévrování, neboť nepočetné výpady proti nepřátelským pozicím vedly k neúměrným ztrátám. Není proto divu, že brigádě nevelel tankista, ale zkušený dělostřelec generál Liška. Do jeho rukou pak 9. května 1945 složil velitel pevnosti Dunkerque, viceadmirál Frisius, kapitulaci.

V průběhu své bojové činnosti utrpěla ČSOB malé materiální ztráty, které byly průběžně doplňovány. Zároveň docházely postupně doplňky na tabulkové počty, přičemž před odjezdem do vlasti v květnu 1945 byly vyměněny ojeté tanky Cromwell za nové, a dorazilo také 22 lépe vyzbrojených tanků typu Challenger. Všechny pak absolvovaly cestu z Francie do západních Čech na podvalnicích, takže na nové místo svého působení dorazily ve velmi uspokojivém technickém stavu.

Celkově lze říci, že valná většina tanků a dalších obrněných vozidel československých zahraničních jednotek svými parametry i technickým stavem představovala pro vznikající tankové vojsko značný přínos, ale pro vytvoření skutečně solidního tankového vojska jich bylo příliš málo. A tak se naplnění plánovaných stavů nově stavěných útvarů stalo úkolem pro nastávající mírové období, přičemž bylo nutno využít ve velké míře i německých obrněných vozidel, ukořistěných na území republiky.

VZNIK TANKOVÉHO VOJSKA A JEHO ORGANIZAČNÍ VÝVOJ 1945–1950

Bezprostředně po skončení války byla podniknuta nutná opatření pro vytvoření struktury nové československé armády. Ta samozřejmě, stejně jako před válkou, měla zabezpečovat obranu území státu proti vpádu nepřítele, který teoreticky zůstával stejný: Německo a Maďarsko, byť to v roce 1945 byly poražené státy v troskách. Po komunistickém převratu v únoru 1948 se čistě obranná strategie armády neměnila, pouze její dislokace postupně dostávala jednostranný charakter, počítající se západem jako nejohroženějším směrem. Nově byly jako nepřátelské definovány armády „imperialistických velmocí“ USA, Anglie a Francie, které podle představ komunistické vlády bažily po likvidaci socialistických vymožeností v Československu, přičemž jako nástupní prostor pro útok měly využít své okupační zóny v Německu a Rakousku. Do konce 40. let tak mírová organizace a početní stavy československé armády odpovídaly jejímu obrannému charakteru, počítajícímu s jejím nasazením pouze v rámci území státu.

Provizorní organizace armády platná k 25. květnu 1945 rozdělovala státní území na čtyři vojenské oblasti (VO), jimž byly podřízeny divize víceméně kopírující své předválečné dislokační prostory, doplněné čtyřmi rychlými divizemi (rd). Tankové jednotky zahraničního vojska i vytvořené doma z kořistního materiálu měly sloužit jako samostatně organizované útvary podpory rd jednotlivých vojenských oblastí i hlavního velení. Předpokládaný velký rozvoj tankové zbraně byl naznačen vznikem velitelství tankového vojska na stejné úrovni jako velitelství pěchoty a dělostřelectva. Vzhledem k tomu, že se tankové jednotky dosud formovaly a v létě 1945 plnily zároveň úkoly při zajištění pohraničí, proces jejich definitivního začlenění trval přes tři měsíce.

Nejpočetnější ČSOB, dosud v podřízenosti XXII. armádnímu sboru americké armády, se po přesunu do vlasti rozmístila v prostoru Plzeň – Klatovy – Horažďovice. Jejím úkolem bylo střežit části demarkační linie, kde vystřídala jednotky amerického V. sboru, a její velitelství bylo ve Stříbrných Horách. K 1. červnu 1945 se její označení změnilo na 1. tankový sbor (1. ts), zatímco podřízené tankové prapory č. 1–3 byly přejmenovány na 11. až 13. tankovou brigádu (tb) a od 15. července záložní tanková rota (ZTR) s doplňky od ostatních brigád vytvořila

Tanky Cromwell IV při výcviku ve střelbě z kulometu na polní střelnici

ještě 14. brigádu. 1. tankový sbor jako největší úderná síla měl sloužit jako dispoziční jednotka hlavního velitelství operující armády.

Se svými 224 středními a 38 lehkými tanky, 41 průzkumnými obrněnými auty a dalšími více než 200 obrněných transportních a pomocných vozidel tvořil 1. ts valnou většinu tehdejších československých tankových sil. Také jeho personální obsazení bylo v rámci tankových vojsk dominantní – 6648 mužů, z toho 114 důstojníků z povolání a 387 záložních. 1. ts přešel plně pod velení československé armády až 1. září 1945, ale již 27. srpna došlo v Praze na Staroměstském náměstí za účasti 1800 amerických vojáků k jeho slavnostnímu vynětí ze svazku XXII. sboru US Army.

Druhým kompaktním útvarem byla 1. čstb, která po doplnění 60 tanky T-34/85 od sovětského 1. ukrajinského frontu, v polovině června 1945 dosáhla opět tabulkových počtů. To se již vrátila na místo svých posledních bojů v oblasti Moravské Ostravy, aby zajistila hranici s Polskem mezi Vrbnem pod Pradědem a Jablunkovem. Severní soused se totiž nehodlal smířit s posunem hranic do stavu z roku 1938 před jeho zábořem Těšínska a shromažďoval zde silné jednotky. Situace se uklidnila, až když dal Sovětský svaz najevo, že polské požadavky na revizi hranic nepodpoří, přesto brigáda zůstala soustředěna v tomto prostoru až do konce července 1945. V rámci první provizorní organizace československé armády byla podřízena 3. VO s velitelstvím v Brně a disponovala 70 tanky T-34/85, čtyřmi starými T-34/76, jedním lehkým T-70M a sedmi těžkými IS-2. Její personální stav čítal 5179 osob, z toho 43 aktivních a 127 záložních důstojníků. Předvíдалo se, že vytvoří základ pro tankové posily jednotlivých vojenských oblastí.

Třetím tankovým útvarům, který se ustavil bezprostředně po ukončení války v květnu 1945, byl 1. tankový prapor (tpr) v Praze jako dispoziční jednotka 1. VO. Vznikal na základě pražské povstalecké tankové jednotky, organizované předválečnými důstojníky útočné vozby od 5. května z ukořistěných obrněných vozidel. Do konce srpna shromáždil a evidoval 103 obrněnců, převážně protektorátní výroby – LT vz. 38, Marder a Hetzer, ale většinou nepojízdných či nevyzbrojených. Bojeschopné stroje byly vyslány brzy po válce do pohraničí, aby zajišťovaly oblasti s německou menšinou, a zůstaly zde až do podzimu 1945.

Nelze pominout ani rotu obrněných vlaků v Nymburce, sestavenou z početného materiálu zajištěného v Milovicích, kde od druhé poloviny roku 1944 působil německý náhradní oddíl obrněných vlaků, a též z vozidel přivezených z pohraničí. Z něho se podařilo postavit tři parní obrněné vlaky nazvané Svoboda, T. G. Masaryk a Dr. E. Beneš, a rovněž dva motorové – Generál Pavlík a Maršál Stalin. Mimo ně měla rota ve stavu také řadu jednotlivých obrněných kolejových vozidel a čtyři lehké tanky LT vz. 38. Jednotka opět podléhala 1. VO a tři z jejích pěti obrněných souprav působily v pohraničí až do poloviny prosince 1945.

Souběžně s organizací a nasazením výše zmíněných jednotek obrněných vozidel při zajišťování pohraničí vzniklo při Ministerstvu národní obrany (MNO) Velitelství tankového vojska (VTV), které pracovalo na vytváření své pevné struktury. Do služby se přihlásilo více než sto předválečných důstojníků útočné vozby, tedy téměř všichni kromě patnácti, kteří zahynuli jako

Sovětský těžký tank IS-2 sehrál v československé výzbroji pouze epizodní roli.

Vykolejený dělový vůz motorového obrněného vlaku v době jeho nasazení v pohraničí

Tanky T-34/85, hlavní síla Tankového sboru, tehdy ještě nepočetná

účastníci domácího odboje. Mezi tyto oběti patřili i bývalí velitelé pluků útočné vozby: gen. Pavlík, plk. gšt. Procházka, plk. Morávek a plk. Buršík. Aby se starí důstojníci seznámili s novou technikou, prošli nejprve krátkodobými kurzy u západních i východních jednotek a potom nastoupili na různé velitelské funkce. Mužstvo a důstojníky doplňovali záložníci, povolání do činné služby již 27. května 1945.

Mírová organizace československé armády, která vstoupila v platnost 1. října 1945, znamenala pro VTV přeskupení jeho sil tak, aby pokryly potřeby nově formovaných divizí. Čtyři divize, po jedné v každé vojenské oblasti, byly postaveny jako rychlé, což mělo svůj původ již v předválečné armádě. Tehdy tyto nesourode jednotky měly ve své sestavě motorizovanou pěchotu, jezdeckou brigádu, dva prapory tanků a jízdní i motorizované dělostřelecké pluky, nově pak obsahovaly motorizovanou pěchotu a dělostřelectvo, posílené za války tankovou brigádou. Další dvě divize – 1. a 3., přeformované na motorizované (motd), posléze rychlé, dostaly do podřízenosti též po tankové brigádě. Veškeré lehké tanky se ve válečné organizaci rozdělovaly po pěti kusech do 16 motorizovaných přezvědných (průzkumných) oddílů všech divizí a tankového sboru.

Ke stejnému datu narukovali do prezenční služby vybraní muži z pěti ročníků, kteří za války tuto službu neabsolvovali. To umožnilo nahradit povolané zálohy a demobilizované vojáky, kteří měli svůj domov mimo republiku a chtěli se tam vrátit. Pochopitelně noví branci neměli vojenský výcvik, a tak bylo potřeba je urychleně proškolit v příslušných odbornostech, což zvláště u tankového vojska znamenalo velký problém. Důstojnický sbor, který měl skýtat záruku rychlé výstavby tohoto nového druhu vojska, zdaleka nedosahoval potřebných počtů, neboť tankistů, důstojníků z povolání, bylo málo a doplnilo je pouze 108 na vlastní žádost aktivovaných záložních důstojníků, kteří však vesměs měli zkušenosti z fronty.

V rámci jednotlivých tankových brigád probíhal výcvik vojáků v situaci, kdy se teprve usazovali v nových posádkách, chyběly jim učební pomůcky i potřebná literatura. Již tak malé počty obrněných vozidel musely posloužit jako výcvikové, což se pochopitelně odrazilo na jejich vysoké poruchovosti. Od 15. září 1945 začalo znovu fungovat také Tankové učiliště (TU), zatím v Loučeni u Nymburka, neboť v jeho původní posádce – Milovicích – měla svoji základnu sovětská vojska, takže se tam přestěhovalo až po jejich odchodu 16. prosince. Důstojnický dorost na Vojenské akademii (VA) v Hranicích byl v tankistické odbornosti školen prostřednictvím zde detašované roty, vybavené materiálem západního i východního původu.

K hlavní změně v rámci tankového vojska došlo na základě výnosů č. 505 VTV/Hlavního štábu ze dne 11. září 1945, který stanovil jeho novou organizaci, a č. 506, určujícího mírové posádky pro jednotlivé brigády. Změny a přesuny se začaly okamžitě realizovat, neboť k 1. říjnu 1945 už měly všechny jednotky začít normálně fungovat v místech své nové dislokace. Tankový sbor (TS), bez čísla, jako nejvyšší svazek zůstal zachován, ale jeho složení se změnilo. Dosavadní 11. až 14. tb, sestavené z podstaty ČSOB, z něj byly vyňaty a nahrazeny 1. československou samostatnou tankovou brigádou. Ta tímto povýšila na Tankový sbor a její tři tankové prapory vytvořily brigády s č. 1 až 3.

Nový TS, využívající nyní sovětský materiál, rázem přišel o dvě třetiny úderné síly, neboť jeho stav klesl ze 224 na 76 středních tanků. Jeho brigády tak měly vyzbrojeny pouze první prapor

o dvou rotách, zbylé dva byly rámcové bez výzbroje. U sboru se z výcvikového praporu vytvořil také prapor těžkých tanků, přímo podřízený jeho velitelskému, jehož materiál však ke konci roku 1945 tvořilo pouze pět těžkých tanků IS-2, doplněných dvěma středními T-34/85. Doplnění československého tankového vojska do doby, než dostane techniku domácí výroby, se od samého počátku předpokládalo řešit dovozem tanků z SSSR, takže sbor měl brzy posílit. Pro potřebu TS byly objednány dvě brigády T-34/85 (130 kusů) a 20 těžkých tanků IS. Velitelství TS v Moravské Třebové se ubytovalo ve vojenském gymnáziu, 1. tb ve Vysokém Mýtě, 2. tb ve Svitavách a 3. tb v Pardubicích.

Samostatné tankové brigády pro rychlé divize měly naplněny materiálem dva prapory, třetí byl rámcový a navíc disponovaly každý 9–10 lehkými tanky Stuart VI. 11. tb se usadila v posádce Milovice a podléhala 13. rd v Kolíně, 12. tb ve Voticích náležela k 15. rd v Benešově, 13. tb v Olomouci pak 8. rd v Novém Jičíně a 14. tb se přesunula do Turčianského Sv. Martina s určením pro 4. rd v Žilině. Kořistním materiálem vyzbrojený 1. tankový prapor v Praze se stal základem pro 21. tb, která zůstala na místě pro potřeby zdejší 1. motorizované divize, a pro 22. tb, dislokovanou v Hodoníně poblíž kroměřížské 3. motd. Tyto brigády měly pouze po dvou praporech, přičemž první byl úplný a druhý rámcový.

Lehké tanky LT-38/37 tvořily základ výzbroje 21. a 22. tankové brigády.

Rota obrněných vlaků se po opuštění milovického vojenského prostoru sovětskými vojsky koncem roku 1945 soustředila ve své již před válkou vybudované základně s remízou a kolejím v Milovicích. Tehdy už měla tolik materiálu, že mohla postavit pět parních obrněných vlaků (Svoboda, T. G. Masaryk, Dr. E. Beneš, Generál Štefánik a cvičný Orlík) a tři motorové soupravy (Generál Pavlík, Maršál Stalin a cvičnou J. M. Hurban). Kromě toho disponovala rota deseti obrněnými drezínami, těžkým motorovým obrněným kolejovým vozem italského původu Littorino, několika záložními bojovými vozy a rozsáhlým parkem pomocných kolejových vozidel. Proto již od srpna 1945 používalo nadřízené VTV 1. VO pro tuto jednotku označení prapor obrněných vlaků (POV), oficiálně to však Hlavní štáb schválil až v lednu 1946.

Na počátku roku 1946 čítala československá armáda více než 250 000 osob, z nichž v rámci tankového vojska sloužilo pouze 10 805. Více jak polovina – 5249 – náležela do stavu TS, z nich bylo 182 důstojníků, 177 rotmistrů, 73 dělesloužících poddůstojníků a ostatní byli vojáci základní služby. U jednotlivých samostatných tankových brigád sloužilo od 700 do 1100 mužů. Výnosem Hlavního štábu /VTV z 8. ledna 1946 bylo přeloženo do stavovské skupiny důstojníků tankového vojska se zpětnou platností k 1. říjnu 1945 celkem 337 poručíků až plukovníků, sloužících u těchto jednotek. Z nich 109 sloužilo aktivně u útvarů útočné vozby již před válkou, 22 u pluku útočné vozby slovenské armády (část z nich také v čs. armádě před válkou) a zbytek tvořili bývalí příslušníci zahraničních jednotek.

Jestliže personální naplněnost tankového vojska, pokud se týká stálých příslušníků v té době, nepřekračovala 50 %, u vojáků prezenční služby nebyla o mnoho vyšší, zde ale spíše z důvodu nenaplněnosti útvarů technikou. U tankových brigád se počítalo podle sovětského vzoru s tabulkovým počtem 65 středních tanků (3×21 u praporů plus dva u velitelství), avšak žádná z nich tohoto stavu nedosahovala. Brigády rychlých divizí – 11. až 14. – na tom byly s 48 až 59 tanky Cromwell a Challenger nejlépe, ale nemohly počítat s žádnými doplňky, neboť dodávky tohoto materiálu po válce se nepředpokládaly, a tím pádem ani nerealizovaly. 1. a 2. tb TS dostaly v březnu 1946 ze Sovětského svazu po 20 kusech T-34/85, 3. tb pak 18 těchto tanků a později téhož roku dorazilo ještě pět tanků, ale pak dodávky na další tři roky zamrzly. 21. a 22. tb vůbec žádné střední tanky neměly a disponovaly dohromady pouze 20 lehkými tanky LT vz. 38 a 19 tankovými stíhači.

Na počátku dubna 1946 mělo VTV v evidenci namísto tehdy předepsaných tabulkových mírových počtů – šesti lehkých, 683 středních a 22 těžkých tanků a 37 obrněných automobilů – jen 356 středních a pět těžkých tanků. Lehkých tanků LT vz. 38 a Stuart VI bylo 28 resp. 38, obrněných aut BA-64B a Humber Scout Car 30 resp. 41. Doplnění mírových stavů jednotlivých brigád, TU, praporu těžkých tanků a přezbrojení 21. a 22. tb na sovětský materiál měl zajistit plánovaný nákup 253 tanků T-34/85 a 33 IS. Válečné stavy pak předpokládaly doplnění dalšími 349 kusy T-34/85, aby se mohly postavit průzkumné oddíly brigád a navýšit stav tankových praporů na 35 vozů. Vedle toho se zde objevil také požadavek na 287 samohybných děl, z toho 243 pro brigádní dělostřelecké pluky, 36 pro baterie průzkumných oddílů a osm pro TU.

Tyto výpočty ovšem zůstaly pouze na papíře. V září 1946 došlo naopak ke zředení stavů tankových brigád ve prospěch dozbrojení 21. a 22. tb materiálem Cromwell IV a VI (každá po 30 kusech IV a třech VI). K 1. říjnu 1946 tak čítaly jednotlivé brigády včetně lehkých tanků: 1.–3. (TS) 35, 33 a 32 vozů, 11.–14. (rd) 44, 51, 44 a 46 vozů a po 58 vozech měly 21. a 22. tb